

Officium Rákócianum címlapján az „omnibus prioribus correctior, auctior et locupletior” kifejezés pontosan megfelel az ugyanebből az évből származó nagyszombati kiadvány megjelölésének (l. a 7. és 9. tételt), és ezért önmagában még nem ad okot újabb kiadás feltételezésére (vö. a 204. tétellel). E két utóbbi megjegyzéssel csak azt kívánjuk szemléltetni, hogy mennyire nem lehet bizonyos időszakokra vonatkozóan „átlagos kiadás-gyakorisággal” megbízhatóan számolni.

A kötet kiállítása a Borda-Antikvárium igényessége következtében igen látványos. A valamennyi ismert kiadványról közölt címlapfotó, a kiadások teljes metszetanyagának közlése nemcsak a könyv esztétikumát szolgálja, hanem kiadástörténeti kérdésekben is igen jó eligazítást nyújt: melyek a kiadás-történetileg egy sorozatot alkotó kiadványok, egy-egy kiadásnak melyik a közvetlen előzménye stb. Nagy értéke a kötetnek, és a valójában elérhető bibliográfiai teljességet szolgálja, hogy nemcsak hazai és külföldi közgyűjteményekben végzett kutatások eredményeit tárja fel, hanem hazai magángyűjtők feltve őrzött unikumaira is felhívja a figyelmet.

PAVERCSIK ILONA

Régi magyar metszetek: Látképek, térképek, életképek, arcképek: Szántai Lajos gyűjteménye. /Gravures Anciennes de la Hongrie: Vues de Villes, Cartes, Personnages, Costumes: Collection de Szántai./ [Szerk. BORDA Lajos, BORDA Lajosné]. Bp. Borda Antikvárium, 2001. 78 l. ill. + 1 mell. /Műgyűjtő magyarok 3./

A Borda Antikvárium „Műgyűjtő magyarok” címmel 1998-ban megújult ajánlójegyzék-sorozatának harmadik kötetével kétévnyi várokozás után idén tavasszal lépett közönsége elé. A patinás könyvkereskedés aktuális szerzeménye Szántai Lajos, az *Atlas Hungaricus* szerzője gyűjteményéből származik. Az érdeklődők az állományt 2001. június 15. után három héten át tekinthették meg az Országos Széchényi Könyvtárban rendezett kiállításon.

Borda Lajos egy 2000-ben adott interjúban a „Műgyűjtő magyarok” alapelvét így foglalta össze: „... értékhorozók és -teremtők ... egy-egy hozzánk kerülő nagy magángyűjteményt történetileg, szakmailag feldolgozunk, kiállítunk, bemutatjuk a tulajdonosát ... Csak színvonalas gyűjteményekkel foglalkozunk, olyanokkal, amelyek vagy a tartalmuk, vagy a tulajdonosuk, esetleg a nyomdászuk, a kötésük miatt képviselnek jelentős értéket. Mivel az anyag dokumentált, benne szerepel a volt tulajdonos ex librise, ismét lesz múltja is. Nem mindegy ugyanis, hogy egy könyv kinek a tulajdonában volt.”

Szántai Lajos 1956 óta Franciaországban él, s Párizsban dolgozott mérnökként egészen 1997-ig. A honvágy inspirálta gyűjtőszerveződéséről és annak ars poeticájáról vallja: „1967-ben vettem az első térképet: Delisle Magyarország lapját, és az első városképet: Braun-Hogenburg Kolozsvár metszetét. Egy kicsit hazakerültem ... A gyűjtés egy kellemes betegség, amelynek gyógszere a kívánt tárgy birtoklása. De a birtoklásán kívül van egy másik rugó is, főleg nálunk, kintélőknél, ez pedig a nemzetszolgálat. Törődni az elhagyott hazával, s tenni érte valamit.” A régi metszetek avatott ismerőjéről a következőket írja a barát, Zöld Ferenc az *Atlas Hungaricus* előszavában: „A gyűjtő különleges ember – legyen a könyv, a metszet, a porcelán, netán a céhlevelek szerelmese –, kitaró állhatatos, időt, fáradságot és pénzt nem kímélve nyomoz, újabb és újabb példányok után – évtizedekig. A magángyűjteményekből épülnek fel a köz olyan kincstárai, mint az Országos Széchényi Könyvtár, ... A gyűjtőből előbb-utóbb óhatatlanul a téma szakértője, szakírója lesz, s az is szinte elkerülhetetlen, hogy gyűjteményének kincseit a nyilvánosság elé bocsássa.”

A szép antikvárkatalógus borítódíszítéséhez az adott anyagból kölcsönözték azt a dekoratív rézmetszetet, amely a magyar huszárok lovasbandériumát vonultatja fel. A külső kép szimbolizálja a tartalmat. Kézbevételekor jól esik a szemnek az arányos tipográfiai tagoltság, és a bőséges képanyag súlyozott megjelenítése. Az egyes tételeket vastagabb szedéssel, betűhűség-gel emelték ki az azonosítást segítő leíró szö-

vegből. A fekete-fehér illusztrációknál az eredeti metszetek nem indokoltak markánsabb vizualitást, így ezek szolidabb tételszámjelzéssel igazodnak a textúrához. A színes képek eredetijének színezettségé, állapota már önmagában kínálta a dekorativitást, így azok szembeötlő tételszámot és képaláírást kaptak. Hátral meg találhatóak a böngészést könnyítő segédletek: a névmutató, a helymutató, az irodalomjegyzék, a rövidítések és a tartalom.

Az állomány tematikus feldolgozása nyomán hat nagyobb egység jött létre. A 340 tétel első csoportjába kerültek a nevezetes eseményeket, történéseket ábrázoló darabok, amelyek a gyűjteménynek csaknem 14%-át teszik ki. A másodikat alkotják a városképek és a látképek több mint 18%-os részarányal. A harmadik – az előbbieknél jóval kisebb – az egésznek alig 10%-a, amely a térképeket mutatja be. A legnagyobb, a negyedik egység vonultatja fel a neves magyarok portréit, amely az állománynak majdnem egyharmada. Számtotvő az ötödik csoportot képező viseletek és zsánerképek, amely az anyag közel egynegyedét ölelik fel. Az utolsó, a hatodik, a katonai lapokat bemutató kör a legkisebb, hiszen az összesnek csupán a 4%-át képviseli.

Az anyag feldolgozásakor a szerkesztők 25 kézikönyvet, szakirodalmat használtak fel, amelyekre forrásként hivatkoznak az egyes példányleírásoknál. Továbbá még egyet jelöltek meg az árjegyzéket tartalmazó mellékletben. A katalógus a tételszámhoz mérten is tekintélyes irodalom felsorakoztatásával jelzi azt a rendkívül körültekintő és pontos feltáró munkát, amely Bordáékát mindig megkülönbözteti az antikvárvilágban. Ezúttal is közlik az egyes daraboknál, hogy melyik helyen, milyen kiadásban lelhető fel, gondoskodnak arról is, hogy a tételek részletes leírásában ne vesszenek el a könyvészeti szempontból lényeges adatok. S a gourmand bibliofil módjára osztják meg olvasóikkal a példányokhoz fűződő kultúrtörténeti, könyvészeti, történeti kuriozitásokat. A kis, töredékes, járulékos információk forrásértékének köszönhetően kibontakoznak az adott kor szereplőinek társadalomtörténeti kapcsolódásai, megele-

venedik annak a kornak a hangulata, szellemisége, amelyben a katalogizált tárgyak keletkeztek.

Különösen fontos ez egy olyan sajátos, kevert tárgykörnél, mint az ikonográfia. A szakterület egyik kiváló művelője, Rózsa György írja a *Magyar történetábrázolás a 17. században* című monográfiájának bevezetőjében: „... a történeti műfajban a formai megoldás mellett a tartalmi kérdések döntő fontosságúak, a megörökítés módját a stílusfejlődésből következő sajátosságok mellett ideológiai, speciálisan történetfilozófiai szempontok is befolyásolják. A közös ideológiai alap vezeti a megrendelőt a program megfogalmazásában, a művész a mű megalkotásában ... a történetábrázolás alapvető sajátossága, hogy nem ismereteket továbbít a múltból a jövőnek, hanem a jelen, a keletkezés korának valóságát kívánja alakítani és ehhez a múlt csak példákkal vagy igazolásul szolgál ... szoros értelemben vett történeti eseményábrázolások mellett többek között a történeti portréban, az emlékműben, az apoteózisban és a világi allegóriában határozhatjuk meg.” Eltekintve a Nádasdy-féle *Mausoleum*tól a 16. századtól a 19. század közepéig ikonográfiai Magyarországról, a Rákóczi-szabadságharcról, az 1848-as szabadságharcról jobbra külföldi megrendelésre és külföldön készültek. A társadalom történeti változásai jelképekben rajzolódnak ki az ikonográfiákon. A feudális világ reprezentatív nyilvánosságához tartozó kötött attribútumok (korona, címer, pajzs, kard, vár, páncéltartó, csatajelenet stb.) a 18. század végén a 19. század elején lassan elkopnak, elmaradnak és a polgári nyilvánosság osztott szinterei: a köz- és a magánélet szférái kerülnek az ábrázolás előterébe.

Érdemes a fentiek figyelembevételével találni a katalógusban. Az első, a történelmi események csoportjában található a gyűjtemény két legértékesebb darabja. Az egyik Franciscus Bernardus Fischer Klagenfurtban, 1684-ben készült Buda tervezett ostromát bemutató kör alakú rézmetszete, amely egy könyvészetileg eddig ismeretlen nyomtatvány illusztrációjaként jelent meg. A másik Chez G. Iollain Párizsban 1686-

ban (?) Budáról készült rézmetszete, amely az egyébként is ritka lap publikálatlan változata. A metszeten a képrész alatt a francia nyelvű szöveg magyar történelmi eseményekről, többek között – keretezéssel kiemelve – Buda visszafoglalásáról számol be. Mindkettőt az Országos Széchényi Könyvtár vásárolta meg. A második részben, a látképek körében is valódi kincsekre akadhatunk, mint az 1820 körül Buda és Pest látképeinek rézkarcára, amely már magán hordozza a polgári elemeket is: „Déli irányból készült ábrázolás, előtérben, a folyóparton asszony gyermekkel, mellette subás férfialak felnyergelt lovat tart kantáron. A Dunán három hajómalom.” Ugyancsak értékes darab az 1806. május 10-én Dohányosi József asztaloslegény számára kiállított céhlevél Meyer Ágoston metszésével. A céhlevél felső harmadában Pest látképét örökítették meg. A következő, a harmadik, térképes részben tűnik fel a gyűjtemény méret szerinti legnagyobb tétele, Magyarország térképének Amszterdamban 1688-ban Fredericus de Wit kartográfijának 533×900 mm-es rézmetszete. A leggazdagabb, a negyedik tematikus egység – a neves magyarok arcképei – bővelkedik leginkább a reprezentatív nyilvánosság megjelenítésének klasszikus példáiban. A Báthori Zsigmondról (1572–1613) Giovanni Orlandi által 1596-ban készített mellkép háttérben csatajelenet, a bal felső sarokban a család sárkányfogas címere látható. A Bethlen Gábor (1580–1629) jobbra néző egészalakos lovasképen jobb- és baloldalon fent egy-egy címer és a háttérben egy várkép kapott helyet. Egy következő ritkaságon II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) 18. század elejéről származó jobbra forduló lovasképen a háttérben ostromlott várral jelenik meg. A néhány Thököly Imrét (1657–1705) ábrázoló arckép közül a legmozgalmasabb az a 18. század elején készült példány, amelyiken ágaszkodó lovon ül, jobbra néz, bal kezében kard és jobbájával a kantárt fogja. A hősiességet szimbolizálja Zrínyi Ilona (1643–1703) alakja, hiszen a François Jollain által róla készített képen nyugatias ruházatban, jobbájában puskát fogva, baljával Munkács ostromlott várára mutatva jelenítette meg.

S egy újabb történeti kuriózum: Klapka György (1820–1892) Komárom térképével, balra forduló térképének aláírása szerint megfordult Düsseldorfban, holott ennek tényéről önéletrajzában (*Emlékeimből*) nem tett említést. A következő nagyobb, ötödik csoportban, a viseletek és zsánerképek témakörében a kompozíciók oldottabbak, természetesebbek, közvetlenebbek. A színes illusztrációk java része innen ered. Nekünk, magyaroknak igen tanulságos az a tükör, amelyet Martin Engelbrecht Augsburgban 1736-ban kiadott, az európai nemzetek jellemző allegorikus képsorozatának egyik lapja állít, s amelyet a katalógus is idéz: „A magyar hajlamai és természete a legrettentőbbek. Ábrázata kegyetlen. Öltözete tarka. Szeretik a pártütést. Lakóföldjük igen gazdag. Vallásgyakorlatukban közömbösek. Az állatok közül a farkasokhoz hasonlítanak. Szabályával halnak meg s így temetkeznek. Itálban, ételben bővelkednek és pazarlók. Betegségük, amelyben ágnak esnek, a hagymáz. Bűnük, hogy állhatatlanok. A tudományuk a latin.” Sok igazság lehetett benne, mert, ha megnézzük Franz Kollarz litográfiáját 1850-ből a gyulai parasztkőről, olyanok, mintha – jelenkorunkban élő és kutató – Kósa László történeti szociográfiájából léptek volna elő. Az utolsó, a hatodik rész anyagából levonható az a korabeli általánosítás, ha a katona magyar, akkor az nem lehet más, mint huszár (lásd a borítón).

A könyvszakmában példaértékű ajánlójegyzék több dimenziót képes megnyitni. Egyrészt a jelen kollekción úgy, ahogy van teljes. Egyáltalán nem érezhető csonkának a tekintetben, hogy korábbi tulajdonosuk gyűjteményének ez csak egy szeletét képezte. A tematikus rendszerezés szerves egésszé fogja össze az anyagot. Másrészt a példányok precíz dokumentálásából nem csupán az adott darabok értékére derül fény, hanem azon sajátos szempontokra is, amelyek a gyűjtőjük és más érintett tudományterület számára jelentősek. Harmadrészt – az előbbiekből adódóan – pontosan felmérhető a volt tulajdonos műértése, személyisége. S nem utolsósorban – túl a bibliográfiai alaposságon, a könyvkereskedői gondosságon és a könyvki-

adói igényességen – az állomány különössége okán tanulmányozása a ráismerés és a felfedezés örömét nyújtja a művészettörténésznek, a társadalomtörténésznek és a kultúrtörténésznek egyaránt. A metszetek sokoldalúsága, különlegessége mellett magas szinten valósul meg a katalógus bibliográfiai összhangja, esztétikus kivitelezése.

A Borda Antikvárium nagyszerű választása nem véletlenül esett a szenvedélyes kollektorból szakíróvá vált Szántai Lajosra, hiszen benne is él a kutató tárgyak iránti végtelen tisztelet és alázat. A két bibliofil találkozásával a könyvszakma ismét nívós kiadvánnyal gazdagodott. Mintát adtak abból, hogy egy szerteágazó, sokszínű anyagot hogyan lehet kordában tartani. Szántai a magyar vonatkozású metszetek mellett tette le voksát, a Borda Antikvárium pedig mintaszerűen rendszerezte szép kiállítás katalógussá. A katalógus bizonyára méltó helyet kap a könyvtárak, a könyvkereskedések és a gyűjtők polcain.

FABÓ EDIT

Buda Attila: A Nyugat kiadó története. Bp. 2000. Borda Antikvárium, 223 l.

A *Nyugat* folyóirat és a könyvkiadó történetével számos monográfia, konferencia és személyes visszaemlékezés foglalkozott. A huszadik századi magyar irodalom meghatározó orgánusának vizsgálata azonban jöszereivel inkább csak a folyóiratban megjelent írások elemzését tartotta fő feladatának, illetve az itt megjelent alkotások és alkotóik életművében, a magyar irodalom történetében betöltött szerepük esztétikai és történeti vizsgálatát, beleértve a „Nyugat jelenség” bonyolult szövevényét.

A folyóiratnak a sajtótörténeti szemléletű feltárása azonban valójában háttérbe szorult ezekben a feldolgozásokban, tanulmányokban. A *Nyugat* mellett működő és hasonló nevű kiadói vállalkozás mélyreható feltárásáról ez még inkább elmondható, bár számos próbálkozást ismerünk – főként szakdolgozatokat –, amelyek

nekirugaszkodtak a kiadó működésének, jelentőségének bemutatáshoz. Legtöbb írás a kiadó könyvművészeti eredményeit vette számba, keves kritikával, általánosítva néhány jelentős alkotó, főként Falus Elek és Lesznai Anna a borítókra korlátozódó munkáit. Ezek alapján terjedt el az a közkeletű megállapítás, hogy a huszadik századi magyar könyvművészet egyik legjelentősebb része, Kner Imre és Tevan Andor tevékenysége után, éppen a Nyugat kiadó műhelye lenne. Ezáltal Buda Attila monográfiája az egyes kiadványok pontos leírásával ezt a kérdést is valóságában láttatja. Hasonlóképpen a különféle próbálkozások után, amelyek a kiadónak, mint vállalkozásnak a bemutatását, szerves napi együttlélegzését és függését a folyóirat sorsától, lehetőségeinek korlátaival, már nem tárták fel kellőképpen. Ismerve azt a csekély korábban nem ismert primér forrásanyagot, amely valóban a kiadóhoz köthető, megérthetjük, miért maradtak torzók, vagy csupán az irodalomtörténeti közhelyeket ismételtető felsorolások az eddig megjelent munkák.

Buda Attila monográfiája közel húsz esztendő aprólékos adatgyűjtésének az eredménye. Ez a kutató munka nem csak a levéltári dokumentumok feltárását jelentette, amelyet elődei ilyen mélységig nem végeztek el a M. Országos Levéltárban és Budapest Főváros Levéltárában. Utóbbi különösen sok új részadattal szolgált. De ez az új kutatási szemlélet a folyóiratnak és kiadónak mint gazdasági vállalkozásnak az eredményeit – vagy eredménytelenségeit – is számba vette. Így a compassos adatait is, az évi mérlegek, elszámolások tükrében egyértelműen felrajzolható a Nyugat pénzügyi helyzetének hullámzása, azok a nehézségek és kisebb „csúsztatások”, amelyek között a folyóirat és mellette a kiadói tevékenység fennállt. Az is nyilvánvalóvá válik, hogy mikor, milyen céllal, milyen keretek között kezdik meg ezeknek a műveknek a megjelentetését. A kudarcok, a terjesztés és a visszahangtalanság kudarcai is konkrétan láthatóak, a készletek felszámolására tett kísérletek. A Révai testvérek, ill. az Athenaeum szerepe a szerződések kiadói jelentések közreadásával egyértelműen kirajzolódik.